

МОНЕТНИ НАХОДКИ ОТ ХЪЛМА МОМИНА КРЕПОСТ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

КОНСТАНТИН ДОЧЕВ

За поселението и продължителността на живота върху хълма Момина крепост данните са твърде оскъдни. От теренните обхождания и извършените на сравнително малки участъци археологически проучвания е видно, че хълмът е застроен и укрепен с дебела каменна стена към края на V в.¹ Етимологията на топонима Момина крепост /Къз хисар - Девин град/ е дала основание да се предполага, че това е старо тракийско селище, известно през римско време, а по-късно и във Византийската империя /V-VII в./ под името Зикидева или Сукидава.²

Проведените в края на 50-те и началото на 60-те години археологически разкопки върху западната приречна тераса на хълма Момина крепост загатнаха, че и тази удобна за живеене местност била част от многолюден квартал на столичния Търнов през XII-XIV в.³ Наред с разкритите църковни и жилищни сгради, християнски погребения и други битови предмети са намерени и около 90-100 византийски и български монети от XII-XIV в.⁴ По време на спасителните разкопки през лятото на 1989 г., извършени върху западното подножие на хълма Момина крепост, бяха открити нови 111 монети. Това са сравнително малко монети, съпоставени с монетните находки от хълма Царевец и манастирските комплекси Великата лавра и "Св.Димитър Солунски" /близо 10 000 екз./, но те все пак дават косвена представа за интензивността на стоково-паричния обмен в този все още слабо проучен жилищен квартал на Търново.

Приблизителната площ на съвременната строителна дейност е около 7-8 дка, но почти всички монети са намерени около разкритите три полуземлянки, църквата с християнския некропол и в двете граждански постройки с относителна датировка V-VI в.⁵

Най-ранните монети, открити по време на спасителните разкопки, са 7 малки бронзови фолиса. Един от тях е на Констанций II /324-361/, а друг - на Теодосий II /402-450/. Останалите 5 фолиса са напълно обезличени, но според техния размер /12 мм/ могат да се отнесат към периода 402-494 г., т.е. те са сечени до монетната реформа на Анастасий I /491-518/.

Споменатите римски монети едва ли са свлечени случайно от изградената на билото римска и ранновизантийска крепост. Те са намерени около двете граждански сгради и заедно с откритите в тях многобройни фрагменти сива римска и едрозърнеста керамика показват, че и този приречен участък на хълма Момина крепост бил обитаван в периода IV-V в.

Останалите монети са от периода XII-XIV в. От втората половина на XII в. са билоновите издания на Мануил I Комнин /1143-1180/ и на Исак II Ангел /1185-1195/, като монетата на първия император е намерена в гроб до основите на разкритата нова църква. Както в останалите проучени квартали на Търново, така и тук монетите от първата половина на XIII в. са многобройни /общо 47 екз./ - български и латински имитации, монети на Никея и Солун /вж. приложения каталог/. Почти всички монети са орязани или нарязани. Допълнителното орязване се дължало на опитите на централната финансова власт да регулира стойността на чуждестранните билонови и медни монети, употребявани в българското парично обръщение, в зависимост от установения курс на златната перпера. Самото нарязване на циркулиращите монети на няколко части било наложено от липсата на достатъчни количества медни монети за вътрешния паричен обмен, както и поради постоянното изменение на медния номинал спрямо основната парична единица в България - златната перпера. Монетните находки от подножието на хълма Момина крепост доста добре илюстрират това "инфлационно" явление в българското парично обръщение през 30-те и 50-те години на XIII в. Сравнително високата степен на развитие на паричния обмен в големия град изисквала съответно по-големи количества дребни монети за размяна, а такива българските финансови власти през този период не били в състояние да осигуряват. Донякъде недостигът от монети за вътрешния обмен се компенсирал от по-бързото градско парично обръщение, но и това не било в състояние да премахне големите потребности от монети за вътрешна размяна и платеж. Поради тези причини не само в Търново, но и в други градски центрове населението само прибягвало до спекулативно нарязване на циркулиращите медни и билонови монети.⁶ Многократно нарязаните монети са сигурен белег за интензивно парично обръщение и в този столичен жилищен квартал. От друга страна, монетните находки дават и някои косвени демографски данни, т.е. за многолюдно население, което извършвало сравнително бърза парична циркулация.

Според останалите открити монети в жилищния квартал на западното подножие на Момина крепост може да се каже с по-голяма сигурност, че животът и на това място продължил без прекъсване до 90-те години на XIV в. И тук намерените монети на Константин Асен /1257-1277/, Михаил VIII Палеолог /1258-1282/ и на Андроник III Палеолог /1282-1328/ са най-използваните

парични знаци в обръщението на Търново през втората половина на XIII и началото на XIV в. Другите монети, представени с по няколко екземпляра, са също характерни за паричната циркулация за периода 1330-1393г. Това са медни торнезета на епирския деспот Йоан II Орсини /1323-1335/, на българските царе Иван Александър /1331-1371/ и Иван Шишман /1371-1395/.

Освен официалните билонови и медни издания на Иван Шишман са намерени и 4 имитативни монети от 70-те и 80-те години на XIV в. Те представляват леко вдлъбнати кръгли пластинки с едностранни изображения, имитиращи медните монети на цар Иван Александър, но най-често върху тях са представяни кръстове или безмислени комбинации от точки и линии.⁷ Появата на тези имитативни монети, които са сечени извън Търново, но масово използвани в столичния град, се дължала отново на недостига от монети за вътрешна размяна през втората половина на XIV в.

Едва ли може да се определи като случайност липсата на монети на турски султани от края на XIV и началото на XV в. Данните от хълма Царевец и манастирите Великата лавра и "Св. Димитър Солунски" показват, че там няма рязко намаляване на монетната циркулация след превземането на Търново от турците през лятото на 1393 г. В посочените квартали на Търново са намерени 60-70 сребърни акчета и около 350 медни мънгъра на турските султани Баязид I /1389-1402/, Сюлейман Челеби /1403-1410/ и Мурад II /1421-1451/. Вероятно удобното местоположение на жилищния квартал в подножието на Момина крепост послужило за стануване на обсаждащите турски войски, които са прогонили или унищожили многобройното християнско население. Засега може да се предполага, че обезлюдяването на Момина крепост е станало по време на първата турска обсада на Търново през 1389 г. или при превземането на българската столица през пролетта и лятото на 1393 г.

КАТАЛОГ

Констанций II /324-361/ - 1 екз.
фолис, обезличен, 16 мм; 1,90 г

Теодосий II /402-450/ - 1 екз.
фолис, 12мм; 0,60 г

Обезличени римски фолиси от V в. - 5 екз.; 0,60 - 1,0 г

Мануил I Комнин /1143-1180/ - 1 екз.

Четвърто билоново монетосечене; 29 мм; 4,15 г; вар. В; табл. I₁; справка: M.Hendy, 1969, Pl. 167-9

Исак II Ангел /1185-1195/ - 2 екз.
Билоново монетосечене; 22 мм /орязан/ - 25 мм; 2,45 - 3г;
вар. А и вар.В; табл.12; справка: М.Hendy, 1969, Pl. 20₁₁

Имитативни монетосечения от периода 1204-1261г.

А. Български имитации /1204-1220?/
Тип С - 4; вар.И; 1 нормален - 26мм; 1,50 г; 3 срязани - 0,80-1,25г; справка М. Hendy, 1969, Pl.25₂

Б.Латински имитации /1204-1261/

Латински имитации, серия А-В, Константинопол /1204-1220/

Тип А - 1; сряз. фрагмент; 0,55 г; справка М.Hendy, 1969, Pl. 25₆₋₁₀

Тип В - 1; сряз. фрагмент; 0,45 г; справка М.Hendy, 1969, Pl.25₁₁

Латински имитации, серия А-С, Солун /1204-1224/

Тип А - 1; сряз. фрагмент; 0,50 г; справка М.Hendy, 1969, Pl.28₁

Тип В - 2; 1 норм.; 22 мм; 0,90 г; 1 сряз.фрагмент; 0,30 г; справка М.Hendy, 1969, Pl.28₅₋₈

Латински имитации, серия С-D-U /Константинопол-Дубровник?/

Тип D - 2; сряз. фрагм.; 0,80 г; спр. М.Hendy, 1969, Pl.25₁₄

Тип F - 1; сряз. фрагм.; 0,75 г; спр. М. Hendy, 1969, Pl.26₂

Тип H - 1; срязана; 0,60 г; спр. М.Hendy, 1969, Pl.26₄₋₅

Тип J - 1; 19 мм; 1,55 г; спр. М.Hendy, 1969, Pl.26₇₋₉

Тип N - 1; срязана; 0,90 г; спр. М. Hendy, 1969, Pl.26₁₄

Тип O - 1; орязана; 18 мм; спр. М. Hendy, 1969, Pl.27₁₋₂

Тип P - 2; орязани; 0,65 г; табл. 13, спр. М. Hendy, 1969, Pl.27₃₋₄

Тип R - 2; орязани; 0,60-1,60 г; табл.14, спр. М. Hendy, 1969, Pl.27₆

Тип T - 2; орязани; 0,95-1,30 г; спр. М.Hendy, 1969, Pl 27₁₁

Латински имитации с малък модул, серия А-Н /1215-1261/

Тип А - 14; нормални - 9; 15-19 мм; 1,10 г; срязани - 5; 0,55 г;
табл.15; спр. М. Hendy, 1969, Pl.29₁₋₃

Тип В - 1; 14 мм; 1,00 г; спр. М. Hendy, 1969, Pl.29₄₋₆

Тип Е - 3; 18-22 мм; 1,30 г; спр. М. Hendy, 1969, Pl.29₁₃₋₁₅

Тип С - 1; срязана; 0,50 г; спр. М. Hendy, 1969, Pl.29₁₉₋₂₀

Никейска империя

Теодор I Ласкарис /1208-1222/

Билоново монетосечене, Магнезия

Тип А - 1; сряз. екз.; 0,60 г; спр. М. Hendy, 1969, Pl.31₆₋₇

Тип В - 1; сряз. екз.; 0,50 г; спр. М. Hendy, 1969, Pl.31₈₋₉

Солунска империя

Мануил Комнин Дука /1230-1237/

Билоново монетосечене

Тип С - 1; 17 мм; 0,50 г; спр. М. Hendy, 1969, Pl.39₆

Тип G - 1; счупен; 0,60 г; спр. М. Hendy, 1969, Pl.39₁₀₋₁₁

Йоан Комнин Дука /1237-1244/

Билоново монетосечене

Серия III; тип G - 2; 0,40-0,60 г; спр. М. Hendy, 1969, Pl.41₁₁

Българско царство

Константин Асен /1257-1277/ - 8 екз.

Медно монетосечене, Търново

Тип I, вар. А/а/, /"царят прав"/ - 1; 24 мм; 2,05 г; спр. К. Дочев,
1992, табл. XXVI₁

Тип I, вар. Б/б/, /"царят прав"/ - 2; 23 мм; 2,65 г; спр. К. Дочев,
1992, табл. XXVI₄

Тип III, /"царят на кон"/ - 2; 25 мм; 1,45 г; табл. I₆; спр.
К. Дочев, 1992, табл. XXVII₆

Тип IV, /"царят прав"/ - 3; 23-25 мм; 2,10 г; табл. I₇; спр.
К. Дочев, 1992, табл. XXVII₈

Палеолози

Михаил VIII Палеолог /1258-1282/ - 2 екз.

Константинопол, билоново монетосечене

Тип С.16 - 1; 25 мм; 2,25 г; спр. S. Bendall & P. Donald,
1974, p.14

Солун, билоново монетосечене

Тип Т.9 - 1; 22 мм; 1,70 г; спр. S. Bendall & P. Donald, 1974,
p.30; табл. I_g

Андроник II Палеолог /1282-1328/ - 3 екз.

Константинопол, билоново монетосечене
Тип С.15 - 1; сряз. фрагмент; 0,50 г; спр. К.Дочев, 1992,
табл.XLVIII₁₅

Солун, медно монетосечене
Тип Т.11 - 1 /фрагмент/; 0,50 г; спр. S. Bendall & P. Donald,
1979, р. 210
Тип Т.13 - 1 срязана; 0,60 г; спр. S.Bendall & P. Donald, 1979,
р.212

Андроник II с Михаил IX Палеолог /1294-1320/
Константинопол, медно тетартероново монетосечене
Тип С.37 - 1; 22 мм; 1,80 г; табл. I₉; спр. S. Bendall & P.
Donald, 1979, р. 90

Епир
Йоан II Орсини /1323-1335/
Арта, медни торнезета - 2; 19 мм; 0,80 г; табл. I₁₀; спр.
К. Дочев, 1992, табл. LXII₄

Българско царство
Иван Александър /1331-1371/
Търново, медно монетосечене
Тип II /"царят на кон"/ - 1 орязана; 16 мм; 1,25 г; спр.
К. Дочев, 1992, XXXI₃

Иван Александър с Теодора II /1348-1371/
Търново, медно монетосечене
Вар. В - 2; 18-20 мм; 0,80-1,15 г; табл. I₁₁; спр. К. Дочев,
1992, табл.XXXIV₃

Иван Шишман /1371-1395/ -3 екз.
Търново
Първо билоново монетосечене - 1; 20 мм; 25 г; спр. К. Дочев,
1992, табл. XXXVIII₁

Медно монетосечене
Корубести ядра - 1; 22 мм; 1,55 г; спр. К. Дочев, 1992, табл.
XXXVIII
Плоски ядра, вар. Б - 1; 17 мм; 1,05 г; спр. К. Дочев, 1992,
табл. XXXVIII₃, табл.I₁₂

Имитативни медни монетосечения от втората половина на XIV в.

С изображения на кръст - 3; 16 мм; 0,60 г; спр. К. Дочев, 1992, табл. XL₄

Имитации на медните монети на Иван Александър - 1; 16 мм; 0,45 г; спр. К. Дочев, 1992, табл. XL₂

Съкращения към каталога

К. Дочев, 1992 = Дочев, К., Монети и парично обръщение в Търново /XII-XIV в/, В. Търново, 1992

M. Hendy, 1969 = Hendy, M., Coinage and Money in the Byzantine Empire /1081-1261/, Washington, 1969

S. Bendall & P. Donald, 1974 = Bendall, S., & Donald, P., The Billon Trachea of Michael VIII Palaeologos /1258-1282/, London, 1974

S. Bendall & P. Donald, 1979 = Bendall, S., & Donald, P., The Later Palaeologan Coinage /1282-1453/, London, 1979

БЕЛЕЖКИ

1. Велков, И., Разкопките на Момина крепост през 1942-1943 г., И.пр., 1945/46; 1, с. 101-102

2. Велков, И., ZIKIDEBA-SUKIDABA=дн. Велико Търново?, вж. Палео-славистика и епиграфика /Сборник в памет на проф. Ив. Гълъбов/, В. Търново, 1988, с. 78-81

3. Николова, Я., Н. Ангелов, Средновековен квартал на хълма Момина крепост във Велико Търново, Археология, 1963, 1, с. 35-39

4. Николова, Я., Н. Ангелов, цит. съч., с. 39; същите Средновековна църква в западния склон на хълма Момина крепост в Търново, ИОМВТ, II, 1964, с. 26-28

5. За разкритата архитектура и другите археологически материали от този участък през 1989 г. вж. тук съобщението на М. Робов "Новите проучвания в западното подножие на хълма Момина крепост във Велико Търново". Дължа да изкажа колегиална благодарност на М. Робов, който ми предостави монетите за публикуване.

6. За оряването и нарязването на медните монети през първата половина на XIII в. вж. Дочев, К., Монети и парично обръщение... с. 179-181

7. Пенчев, В., Имитационни монетосечения в България през XIV в., Нумизматика, 1984, 2, с. 14-30

COIN FINDINGS FROM THE HILL OF "MOMINA KREPOST" IN
V. TURNOVO

CONSTANTIN DOTCHEV
/resume/

There was a fortress on the hill of "Momina krepost", which so far is dated to the late 5th and early 6th cc. During 13th and 14th centuries, when Turnovo was the capital of the Bulgarian Kingdom, the hill actually was a populous town quarter. The salvage excavations carried out in 1989, along with the architectural ruins of other archaeological material led to the finding of 111 bronze and copper coins. Seven of them are small Roman folisae from 4th and 5th cc., while all the rest of the coins are from 12th-14th cc - coins of Manuil I Comeninus /1143-1180/, Isak II Angel /1185-1195/, Bulgarian and Latin imitations from the first half of 13thc., emission of Nicaea, Epirus and of the Palaeologids /1261-1341/. Of the Bulgarian emissions, there were found only emissions of Constantine Assen /1257-1277/, of Ivan Alexander /1331-1371/ and of Ivan Shishman /1371-1395/. The lack of early Turkish coins from the late 14th c. and the early 15th c. points at the fact that the residential quarter on the hill of "Momina krepost" must have been abandoned when the town was captured in the summer of 1393.